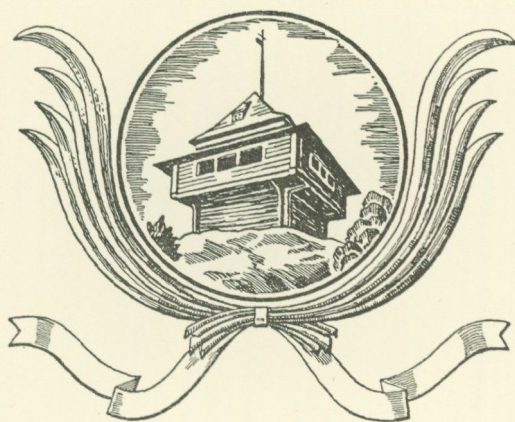

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1934**

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
ÅRSBOK
FATABUREN

1 9 3 4

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag, motiv från Skansen med Moragården i bakgrunden
är utfört efter fotografi av J. Rydberg.

*Tryckt hos Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag
Stockholm 1934*

NOTISER OM GLASÖGONENS HISTORIA I SVERIGE

av Ivar Schnell

Bland alla de ting, som gjort det lättare för människor att leva, intaga glasögonen en av hedersplatserna, men den uppfinnare, som skänkt oss dem sällar sig namnlös till raden av mänsklighetens välgörare. Ej ens platsen där upptäckten gjordes kan med säkerhet utpekas, trots att många städer kämpat om äran att betraktas som glasögonens födelsestad. Alla kända förhållanden peka emellertid på, att det var norra Italien, som vid 1200-talets slut såg uppfinningen födas, och då är det främst Venedig, som kan komma ifråga.¹ Vid denna tid visste man emellertid ingenting om de optiska lagar, som gälla för ögat, och glasögonen kunde därför icke experi-

¹ Alltsedan 1600-talet har glasögonens historia väckt den kulturhistoriska forskningens intresse, och en rik litteratur har framvuxit om detta ämne. Ett fullständigt anförande av denna skulle ta i anspråk ett alltför stort utrymme i denna tidskrift; därför kunna här endast några av de viktigaste och mera lättåtkomliga arbetena citeras: E. BOCK, *Die Brille und ihre Geschichte*, Wien 1903 — A. BOURGOIS, *Les besicles de nos ancêtres*, Paris 1925 — G. HALLAUER, *Die Brille 100 Jahre vor und 100 Jahre nach der Erfindung der Buchdruckerkunst*. Festschrift zum 50-jährigen Bestehen der Augenklinik zu Basel, Basel 1915 — K. K. LUNDGAARD, *Brillernes historie*, Köpenhamn 1913 — R. GREFF, *Die Erfindung der Augengläser*, Berlin 1921 — A. VON PFLUGK, *Farbige, insbesondere grüne Gläser als Augenschutz*, Berlin 1929.

Det enda utförligare bidraget till brillornas historia i Sverige återfinnes i F. ASK, *Zur ältesten Geschichte der Brille in Schweden*, *Acta Ophthalmologica*, Vol. X, sid. 119—133, Köpenhamn 1932. Dessutom kommer förf. till denna uppsats att i *Fornvännen* 1934 publicera de kända medeltida glasögonbilderna i Sverige.

menteras fram, utan en lycklig slump måste ha lett någon glasblåsare i Venedigs berömda glashyttor på rätt spår. Att uppfinningen var gjord betydde emellertid icke att mänskligheten omedelbart kunde tillgodogöra sig den. Det klara glas, som behövdes för glasögonlinserna kunde endast framställas i Venedig, och på andra orter grep man därför även till beryller och andra halvädalstenar, som visserligen voro både dyrbara och svårslipade, men trots detta kunde tävla med det venetianska kristallglaset i fråga om prisbillighet. Ofta kallades därför de nya synverktygen med avledningar av ordet »beryll», vilket lämnat spår efter sig t. ex. i det svenska ordet »brilla» eller franskans »besicles».

Genom brillornas dyrbarhet blev det endast ett fåtal personer förunnat att kunna förvärva dem, och därvid var det naturligtvis främst kyrkans tjänare som samtidigt hade de ekonomiska möjligheterna att skaffa dem och voro i största behov av dem vid sina bokstudier och skrivarbeten. När vi för första gången möta glasögon i svensk historia, är det därför helt naturligt, att det är i ett brev från en vadstenamunk, som de nämnas. Brevskrivarens namn är Johannes Hildebrandi, och brevets adressat är linköpingsbiskopen Knut Bosson Natt och Dag. En kopia av brevet förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. Det är avfattat på latin och slutar i översättning sålunda: »Om Ni så önskar, vördnadsvärde Fader, så skicka mig också Edra brillor, som jag givit Eder, ty de äro ju sönderslagna. Ett annat och helt par skall jag icke försumma att sända Eder.» Brevet måste ha nedskrivits någon gång mellan 1415, då Hildebrandi blev munk i Vadstena, och 1436, då Knut Bosson dog. I och för sig är brevets uppgift icke märkvärdig. Ungefär 150 år hade redan förflutit sedan brillorna uppfunnits, och det är därför endast helt naturligt, att de funnos att tillgå i Norden. Ur brevets formulering synes emellertid kunna slutas dels att synverktygen voro så ovanliga i vårt land, att ej ens en så mäktig man som linköpingsbiskopen utan vidare kunde skaffa sig ersättning för sina förolyskade brillor, dels att vadstenamunkarna troligen ägde ett litet förråd, som de distribuerade över landet.

Nästa gång vi få ett vittnesbörd om brillorna i Sverige är under

Bild 1. Gumma med bågbrillor. Detalj ur altarskåpet i Veckholms kyrka, Uppland. Från omkring 1520.

1450-talet. Då dekorerade målaren Peter Torshälla kyrka med valvmålningar, varibland även finnes en framställning av »Jesse rot», Frälsarens stamträd, som på grund av sin dekorativa verkan utgör ett omtyckt motiv i medeltidens konst. I Torshälla är trädet utformat till en slingrande ranka, i vars stora blomkalkar Jesu presumtiva förfäder sitta. Bland dem finner man också Abraham, som framställes läsande ur en bok med en brilla framför ögonen. Bilden, som varit överkalkad, är ganska illa medfaren, men det är dock intet tvivel om vilken glasögontyp som avses. Det är det slag, som kallas nitbrillor, emedan en nit fasthåller brillans bägge skaftade glasfattningar. Samma glasögontyp återfinnes på den äldsta glasögonframställning i bild som hittills observerats, en skrivande kardinal i St. Nicolai-klostret i Treviso i norra Italien, målad 1352.

Bild 2. Detalj ur »Omskärrelsen», tapet efter Dürer från 1600-talets förra hälft. Nordiska museet 92,824.

Möjligen är nitbrillan den äldsta lösningen av problemet att klämma fast två glaslinsor framför ögonen, ty det förefaller, som om man helt enkelt tagit tvenne skaftade monoklar och gjort dem till ett helt genom att nita samman skaftens ytterändar. Lösningen var dock ganska otillfredsställande, ty så snart niten började bli litet glapp, kunde brillan ej längre knipas fast om näsan. Den malören har tydligen Abraham i Torshälla råkat ut för, ty han håller med handen brillan framför ögonen på ett sätt, som är mycket vanligt just på bilder, som framställa nitbrillor. Redan under 1300-talet uppfanns emellertid en annan typ av glasögonfattning, som brukar kallas bågbrilla, på grund av att glasfattningarna förenas genom en fjädrande båge på samma sätt som på en del moderna pincenezor, bild 1. Bågbrillorna kunde bättre fästas på näsan och gjordes dessutom

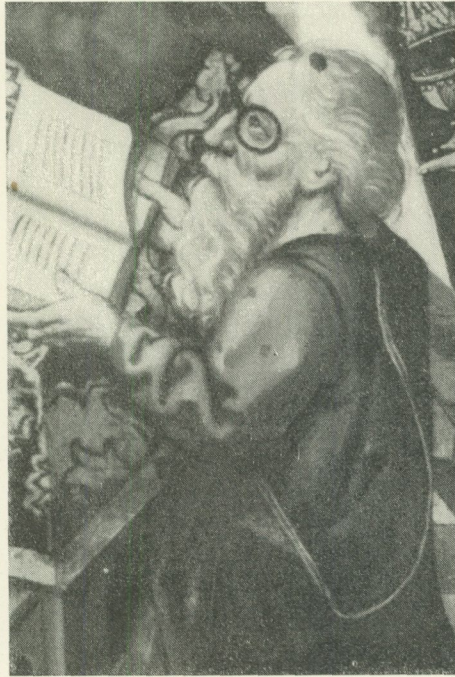

Bild 3. Läsande lärjunge, detalj ur Marias död på altarskåpet i Värmdö kyrka, Uppland. Från omkr. 1490.

med fördel av så lätt material som horn eller läder, under det att nitbrillorna alltid måste göras av metall. Därför utträngde bågbrillorna så småningom nitbrillorna, och i och med 1400-talets utgång avbildas de senare mycket sällan, och intet sådant exemplar har bevarats till vår tid. Det är därför mycket karakteristiskt, att bland de tio medeltida glasögonbilder, som hittills observerats i Sverige, tre bilder från 1400-talet avbildade nitbrillor, under det att alla de sju bilder, som förskriva sig från det följande seklet, framställa bågbrillor.

Bortser man från Abraham i Torshälla, så förskriva sig alla medeltida glasögonframställningar i Sverige från tiden 1490—1520. De återfinnas i altarskåp och på kalkmålningar i kyrkorna, och anledningen till denna ymniga förekomst av sådana bilder är att söka däri, att brillorna erövat en bestämd plats i den medel-

tida ikonografien. Så skulle t. ex. den tjänstgörande översteprästen vid Kristusbarnets omskärelse helst vara utrustad med brillor, bild 2, och av lärjungarna, som samlats runt Marie dödsbädd, har en mycket ofta brillor för att kunna läsa dödsbönen ur en bönbok, bild 3. När intresset för den medeltida sakrala konsten tar slut i och med reformationen, så mista vi en viktig källa till glasögonens historia. Det är först under 1600-talet, som vi nästa gång möta bidrag till brillornas historia i Sverige. År 1631 klagar t. ex. den 50-årige greve Carl Bonde i ett brev till Axel Oxenstierna sålunda: »Synnan falerar mig och, så jag inte kan lessa eller skrifua utan glasögon, dem jag aldrig hafuer trot att bruka.» Välbekant är vidare att Gustav II Adolf var närsynt, vilket flerfaldiga gånger framhållits vara en av orsakerna till att han vid Lützen blev skild från de sina och dödad. Emellertid synes konungen icke ha begagnat brillor för att avhjälpa detta synfel utan i stället kikare av det slag som i början på 1600-talet uppfunnits i Holland. I ett brev från England år 1656 berättas t. ex. att man skickat konungen tvenne »holländska» kikare. Brevskrivaren tillfogar, att en man vid namn kapten Rd. Beal, som själv sett konungen, berättat att »denne tappre konung var närsynt, ja nästan svagsynt. Till sin hjälp begagnade han en kort kikare, som han dolde i handen på sådant sätt, att den icke kunde ses. När han begagnade den, föreföll det, som om han rättade på sin bäver-skinshatt.»

Trots att Gustav Adolf aldrig själv burit glasögon, så kom han dock att äga ett par sådana, som t. o. m. bevarats till vår tid. De finnas nu i Uppsala universitets ägo i ett konstskåp, skänkt till konungen av borgerskapet i Augsburg som tack för att deras stad skonats av svenskarna år 1632. Skåpet är en typisk 1600-talsföreteelse, en kuriosasamling förvarad i otaliga fack och lönnlådor. Bland föremålen finnas även två par glasögon av ganska märkligt slag. Det ena paret har fattningar av förgyllt silver med typiskt 1600-talsutseende, bild 4. Dess glas äro avsedda för en ganska stark närsynthet (— 6 dioptrier) och av så gott som fullständigt klar kristall. Det andra paret har fattningar av läder,

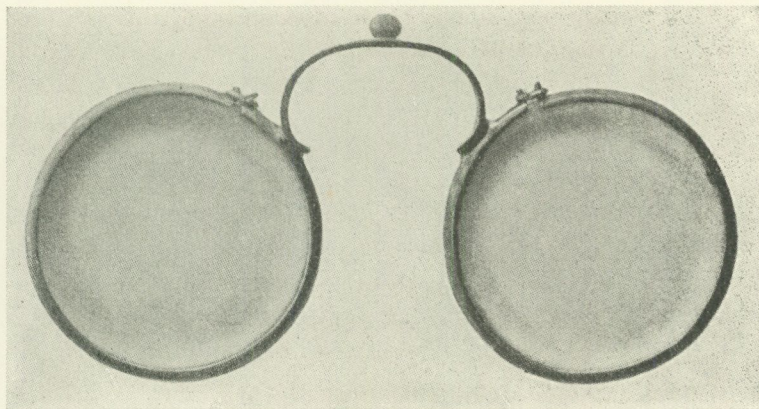

Bild 4. Förgyllda silverbrillor säkerligen tillverkade i Augsburg omkring 1630. Jämför skillnaden mellan dessa och 1700-talsbrillorna på bild 8. Gustav Adolfs konstskåp i Uppsala.

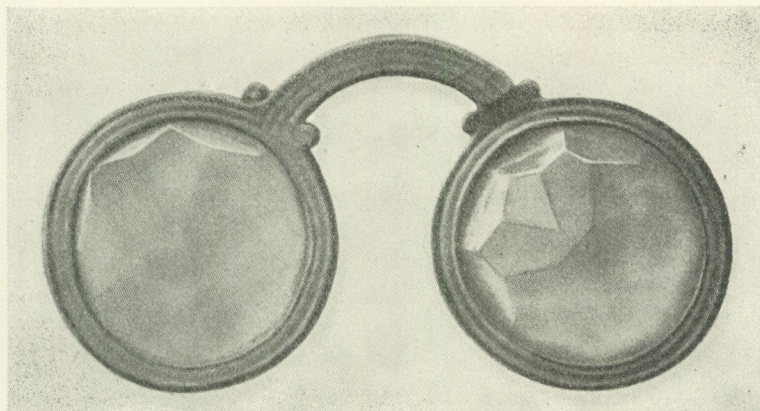

Bild 5. Brillor med facettslipade gröna glas. Fattningarna äro av läder, vilket var det mest brukade materialet i de tyska glasögonsbågarna under 1600-talet. Troligen tillverkade i Augsburg omkring 1630. Gustav Adolfs konstskåp i Uppsala.

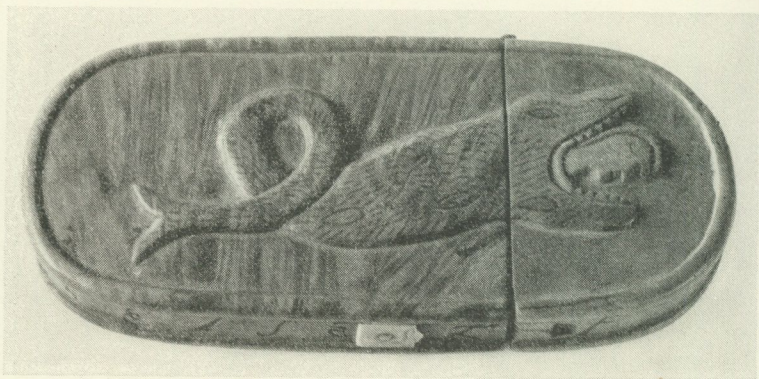

Bild 6. Fodral av masurbjörk till tyska trådbrillor, daterat 1699 och 1765.
Från Dalen, Nössemarks socken, Dalsland. Nordiska museet 71,358.

tyvärr utan fabriksstämpel, men av sådant utseende, att det kan vara tillverkat i vilken som helst av de sydtyska glasögonstäderna, och då ligger det ju närmast till hands att gissa just på Augsburg. Glasen i dessa läderbrillor äro emellertid värda en närmare granskning. De äro smaragdgröna och plana på ena sidan men facettslipade på den andra, bägge glasen i olika slipningar, bild 5.

För att rätt kunna förstå detta egendomliga brillpar är det av vikt att veta att ännu ett liknande par bevarats från ungefär samma tid. Ifrågavarande Brillor förvaras i Konsthistoriska museet i Wien och kommo dit med en samling leksaker, som skall ha tillhört barnen till ärkehertig Ferdinand av Tyrolen (död 1595). De ofärgade glasögonen i Wien äro även avsedda för närsynta och de gröna brillorna äro slipade i facetter. Denna två gånger upprepade kombination bland de relativt sällsynta glasögonen från denna tid tyder på, att ett verkligt orsakssammanhang finnes emellan dem. Lösningen hittas i uttalanden i tidens läkareböcker, av vilka jag på måfå citerar en rad ur Bartsch's *Ophthalmodouleia* (1583): »Om man bär den gröna stenen *Chrysopasus* och ofta ser på den, så stärker det synen oerhört och bevarar för glasögon.» — En närsynt bar således sina Brillor, men

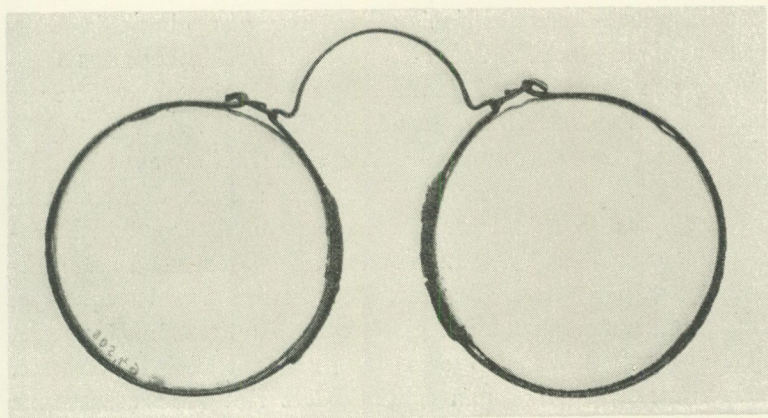

Bild 7. Tyska trådbrillor med stämpeln: IONAS SCHWARTZ IN FURTH. — Observera hur fattningar och båge gjorts av en enda metalltråd, som på två ställen lindats med silke för att metallen ej skulle svärta näsan. Funna under golvet i Norrby kyrka, Uppland. Nordiska museet 64,508.

så snart han icke nödvändigtvis behövde se, satte han de gröna brillorna på näsan. Om facettslipningen gjorts för att hindra patienten från att under kuren anstränga sina ögon eller allenast för att skapa en lustig, mångfaldigad vrångbild av världen är ej gott att säga. Skämt med glasögonens tillhjälp var emellertid en sak, som tidens människor voro förtrogna med. I ett optiskt verk från år 1686 omtalas t. ex. nidbrillor, som lätt kunna sättas på näsan, men sedan icke borttagas utan att tillfoga skada. I glasens fattningar funnos nämligen dolda små metkroksliknande nålar på kraftiga fjädrar!

Från konstskåpets brillor tvingar materialets torftighet oss att göra ett hopp i tiden på ungefär 100 år, innan vi nästa gång träffa på material till glasögonens historia. Några årtionden in på 1700-talet översvämmas nämligen vårt land med billiga tyska brillor, som i dussintal bevarats till vår tid. För att rätt förstå denna företeelse måste vi ett ögonblick dröja vid den tyska glasögonsindustriens utveckling.

Före mitten av 1400-talet kan man egentligen icke tala om någon glasögonindustri, därtill var behovet av glasögon för

obetydligt och kunde tillfredsställas genom en obetydlig hantverksmässig tillverkning. I och med boktryckerikonstens uppfinning och den därav följande större spridningen av litterära alster ökades emellertid behovet av brillor, och i ett flertal tyska städer dyka brillmakare upp under sista hälften av femtonde århundradet. Jag nämner några exempel: I en dombok från Frankfurt am Main nämnes redan 1450 »maister Johan brelnmacher», och 22 år senare omtalas en man i samma stad, som karakteriseras med epitetet »der mit den brellen am Romerdore». Nürnberg, som skulle bliva glasögonstaden framför alla andra, lämnar år 1478 burskap som borgare åt »Jakob Pfüllmaier, Pariellenmacher» och innan århundradets slut hade åtminstone tolv brillmakare blivit borgare i staden.

I början av 1500-talet hade så många brillmakare slagit sig ned i Nürnberg, att de sammanslöto sig i ett skrå, som erhöll sin skråordning något av åren 1505—1507. Skråordningen blev emellertid så småningom en tvångströja, som till sist på grund av sin oförmåga att anpassa sig efter nya tiders krav förkvävde den nürnbergska brillindustrien. Den enda utveckling, som stadens industri undergick var mot förbilligande genom standardisering och massproduktion, och med kringresande gårdfarihandlare spriddes kramet över Europa, medan varans låga pris gjorde det omöjligt för andra länders mera ambitiösa brillmakare att få avsättning för sina produkter. Mängden av brillor, som spyddes ut ur Nürnbergs verkstäder, framgår dels av att så många av deras produkter bevarats till vår tid, dels av att den tyske brillkrämaren så ofta avbildats i 16- och 1700-talets konst. Brillkrämarna åtnjöto emellertid knappast något högre socialt anseende, trots den välsignelse de bringade genom sina nyttiga synverktyg. Vad man tänkte om dem i 1500-talets Sverige framgår med all önskvärd tydlighet av följande citat ur Laurentius Petri krönika: »Samma åren (1467) kom till Calmar en benemd *Lodovicus*, han gaf och skref sig ut för en Patriarcher av Antiochien, och en Herre öfver hele Europen, ändoch han uthi sanning intet annat var ähn en brillekremare, thet är en bedragare.»

Möjligen ha vi bevarade i Sverige även prov på de tyska varor

Bild 8. Läsande gumma, oljemålning av Per Hilleström. Brillornas ställning på näsan är typisk för 1700-talets nürnbergbrillor.

som utpråglades av 1600-talets brillkrämare, ehuru det är svårt att leda detta i bevis. Ett brillfodral av masurbjörk från Dalsland med årtalet 1699, bild 6, lämnar en antydning därom, även om de tillhörande brillorna ej äro bevarade. Några brillor i Nordiska museets samlingar kunna emellertid misstänkas vara från slutet av 1600-talet eller möjligen början av 1700-talet. Fattningarna bestå av en enda platt mässingstråd, i vars ena sida en grund ränna inhamrats, vilken skulle erbjuda fäste för glaset. Tråden bildade både fattningar och båge och glaset fasthöllos av en surring. Enklare kunde ju fattningarna knappast göras, men år 1729 gjorde dock tvenne brillmakare i Nürnberg en uppfinning, som ytterligare förenklade framställningssättet. Det var en vals, som på ett ögonblick kunde utforma såväl rännan för glaset som fabrikörens namn i reliefskrift. I så gott som varje svensk samling allmogeföremål finnas exempel på den nürnbergska bokstavsvalsens arbeten, och om dem veta vi således, att de tillkommit tidigast år 1729, men tack vare att vi känna verksamhetstiden för de fabrikörer, som stämplat brillorna, kunna vi ytterligare tidfästa dem. Bland de c:a 50 brillor av ifrågasvarande slag, som jag känner, komma de flesta från Nürnbergs grannstad Fürth, samt nästan uteslutande från en och samma fabrikör. De bära nämligen firmastämpeln: IONAS SCHWARTZ IN FURTH eller IONAS SCHWARTZ WONHAFFT IN FURTH 1749, bild 7. Schwartz verkade under tiden 1730 till 1784. Endast två andra stämplat har jag observerat, den ena: FRIEDRICH SCHRODERS SOHN IN FURTH, den andra: PAULUS BELGRAD. Den senare härstammar från en storfabrikör i Nürnberg med filialer både i London och Paris.

Icke endast museernas glasögonssamlingar giva oss upplysningar om att de tyska brillorna flitigt begagnats i Sverige under 1700-talet, utan i sällsynta fall finnas också avbildningar av dem. Så återfinnas t. ex. i Pehr Hilleströms produktion en läsande gumma och spåkvinnor i två olika spåscener med typiska tyska trådbrillor, sittande längst ute på nässpetsen, bild 8. Även numismatiken lämnar sitt bidrag till dessa brillors svenska historia. Detta beror därpå, att brillorna under olika skeden av sin till-

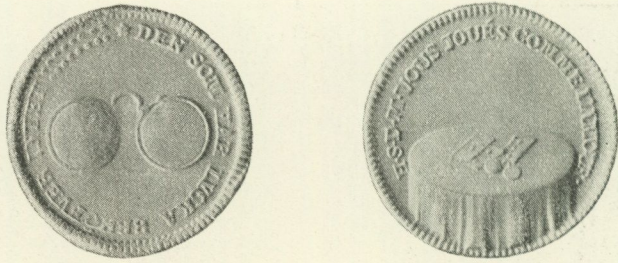

Bild 11. Två svenska spelpängar. Den vänstra är den, som greve Tessin lät slå över fru Hårlemans misslyckade tricettspel. Kungl. Myntkabinettet.

varo, mycket ofta just på mynt och medaljer, fått tjäna som symbol för andliga egenskaper. Under de första århundradena av brillornas tillvaro fingo de representera visdomen, och det är just som visdomens symbol de placerats i Abrahams hand av målaren Peter. Då brillorna sedermera under 1500-talet bli var mans egendom, så gå deras symboliska värde en snabb dekadans till mötes. De bli narraktighetens, humbugens, ja t. o. m. bedräglighetens symbol. Från mitten på 1700-talet finnas flera exempel på att de beteckna en petig kortsynthet, och det är väl just i den egenskapen de kommit att pryda fem svenska spelpenningar, bild 11. Fyra av dem bära inskriften: »Den som har lycka behöver intet . . .» samt därefter en glasögonbild, den femte har sin särskilda historia, som jag måste dröja vid ett ögonblick. Ena sidan visar Amor med förbundna ögon och omskriften »L'AMOUR EST AVEUGLE», den andra sidan ett bord med tre spelkort och ett par Brillor samt en omskrift »H.S.D.M. VOUS JOUÉS COMME L'AMOUR.». Historien om denna spelpennings tillkomst är följande: Henrika Juliana Hårleman hade vid svenska hovet fått namnet Henriette Sylvie de Molière (H. S. D. M.) på grund av sin förkärlek för en fransk roman, vars hjältinna bar detta namn. Vid något tillfälle hade fru Hårleman begått ett fel i tidens modespel, »tricett», och över denna viktiga händelse fann sig greve Karl Gustav Tessin föränlåten att prägla spelpenningen med dess elaka inskrift. Kortet på bordet bilda tillsammans ett bud, »neapolitain», i tricett-

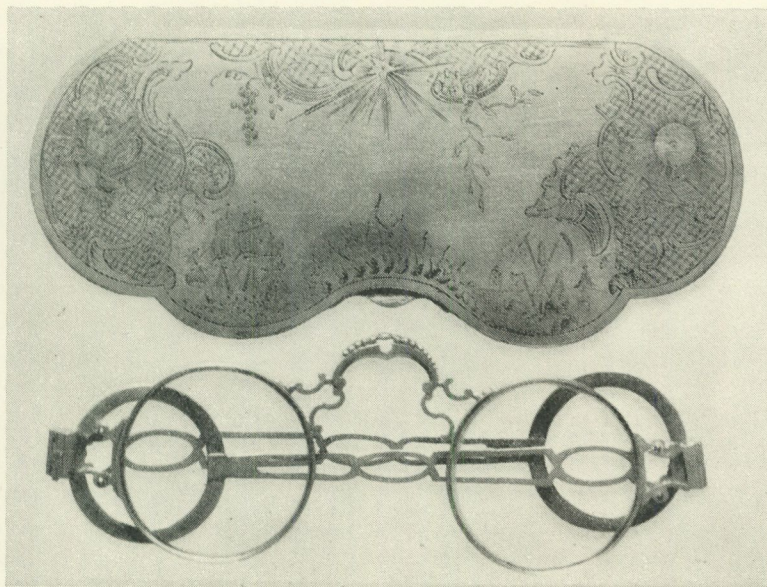

Bild 12. Silverbrillor med mässingsfodral, som troligen tillhört ärkebiskop Troilius. Mitten av 1700-talet. Hallwylska samlingarna XXXVIII: Kcr.

spelet, och brillorna skulle giva en vink om vad som fattades i fru Härlemans spel.

Hela 1700-talet skulle det tyska kramet dominera den svenska glasögonmarknaden i evigt samma otillfredsställande utformning, med en fattning, som visserligen var billig, men som endast kunde hålla sig kvar på nässpetsen så länge dess bärare satt stilla. Under 1700-talet utarbetades emellertid i England en mera tillfredsställande form av glasögon med fjädrar eller skalmar, som först slutade vid tinningarna med ett par stora, runda öglor, men mot århundradets slut försågos med en yttre led, som lades bakom örat, varmed den moderna glasögontypen var färdigbildad. Då vi första gången höra talas om svensk glasögonfabrikation, är det säkerligen just engelska Brillor, som kopieras för att tillfredsställa en mera kräsen kundkrets behov. En antydning därom finna vi bland annat i följande citat ur en tjänste-

berättelse, avgiven av direktören för den finare metallmanufakturen i Sverige, Samuel Schröderstierna. Han skriver: »Uppå Södermalm uti S:t Matiae församling bor en engelsk arbetare mäster Joseph Oakley, som i augusti månad 1754 ifrån London hit till Stockholm ankom, i tanke att sig härstädes nedsätta och sin profession idka, nämligen att förfärdiga allehanda optiska glas samt dem uti silver, järn, stål, mässing eller metall infatta samt med skölpadding, pärlemor och trä montera, såsom glasögon, solglas, lorgnetter, teleskoper, mikroskoper, prospektlådor m. m.» Oakley sökte rättighet att få utöva sitt yrke i Stockholm, men av oförklarlig anledning fick han endast tillstånd att infatta glaslinser och begav sig åter till sitt hemland. När han var borta, beviljades han även rättigheten att slipa linser, men nu hade han tydligen fått nog av svensk byråkrati och stannade i England.

Ur Schröderstiernas rapporter lära vi emellertid även känna en svensk glasögonmakare: »Anders Wahlbom, vilken någon tid såsom arbetare i fint järn- och stålsmide varit sysselsatt hos framlidne matematiske instrumentmakaren direktören herr Daniel Ekström, erhöll uppå gjord ansökning kungl. maj:ts och rikens höglövl. kommerskollegii resolution den 7 november 1755, med frihet att för egen räkning här i Stockholm anlägga och driva en fabrik, till förfärdigande av glasögonbågar samt allehanda urmakare- och andra verktyg . . . Jämte glasögonbågar, varmed han tillräckligen förser glassliparne härstädes samt åtskilligt annat smått smide, har han allt ifrån dess inrättnings början varit sysselsatt med att tillverka varjehanda sorter fina verktyg av järn och stål . . .» Denna notis ger oss dels besked om den förste namnkände svenske glasögonfabrikanten, dels om att glas till brillor även slipades i Sverige, om ock i ringa utsträckning, då den mångsysslande Wahlbom kunde »tillräckligen förse glassliparne» med glasögonbågar till deras produkter. Emellertid är det troligt, att Wahlbom icke var den förste brillmakaren i Sverige, ty säkerligen hade han lärt även detta slags arbete hos sin lärare, den högt ansedde instrumentmakaren Daniel Ekström, som avlidit 1755.

Genom en lycklig slump har till våra dagar bevarats ett par brillor, som mycket väl kunna tänkas ha utgått från Wahlboms

eller möjligen Ekströms verkstäder. De finnas nu i Hallwylska samlingarna i Stockholm, bild 12. De äro av en mycket ovanlig form, och fråga är, om de icke äro de äldsta brillor med tinningfjädrar eller skalmar som bevarats till vår tid. En absolut datering kan tyvärr icke göras, trots att materialet är silver, då varje slag av stämpel saknas. De ligga emellertid inneslutna i ett fodral av mässing, som tydligen förfärdigats just för dessa brillor. På dess lock återfinnes en allegori över de fyra stånden, och bland den trofésamling, som representerar adeln, sitter en fana med konung Adolf Fredriks monogram. Konungen dog på nyåret 1771 och brillorna böra således vara tillverkade senast det året, men en liten lapp, som ligger i fodralet meddelar, att brillorna skola ha tillhört ärkebiskop Troilius, vilken dog 1764. Är uppgiften riktig, komma vi således ned mot 1750-talet som tillverkningstid för dessa brillor, och först vid denna tid slå tinningfjädrarna på allvar igenom, trots att den äldsta avbildningen vi känna av sådana brillor förekommer på en londonoptikers reklamplakat så tidigt som 1728. De nu ifrågavarande brillornas utformning och material samt fodralets dekoration synas antyda, att brillorna voro en hedersgåva, framställd för något särskilt tillfälle, och således icke en vanlig lagerartikel. Det torde därför knappast vara något tvivel om att brillorna likaväl som fodralet framställdes i Sverige och möjligen just i Wahlboms verkstad.

Tyvärr är det mycket svårt att bilda sig en säker uppfattning om i hur stor utsträckning övriga optiska instrumentmakare under 1700-talet sysslade med glasögon tillverkning, ja, t. o. m. bouppteckningarna svika, troligen på grund av att verkstäderna uppsattes med Vetenskapsakademiens eller någon annan statsinstitutions ekonomiska hjälp och därför ej ingingo i dödsboet. Allt som står att finna t. ex. i Ekströms bouppteckning av intresse för vårt ämne är följande notis: »Tre stycken metallskålar till glasslipning, äro Herr Professoren Klingensstierna tillhörige och honom återställde.» Några andra verktygsmaskiner eller färdiga optiska instrument äro däremot ej upptagna.

Från tidigare hälften av 1800-talet är ej mycket av speciellt svenskt intresse att nämna vad beträffar glasögonens historia.

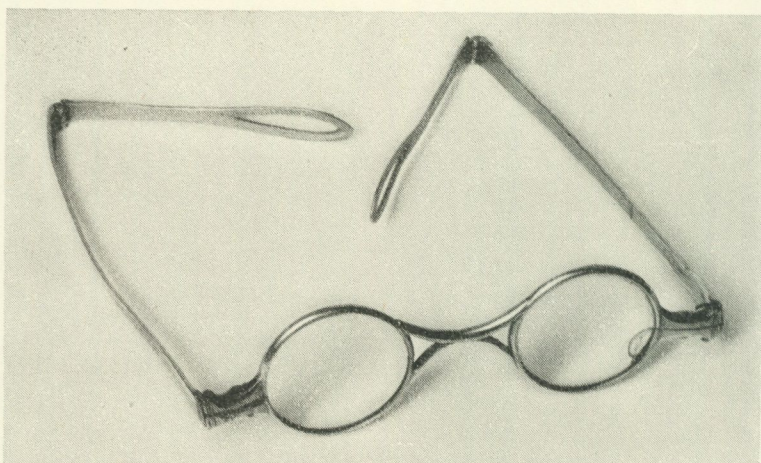

Bild 13. Silverbrillor från år 1820, tillverkade av guldsmeden O. H. Bergström. Brillornas skalmar äro gjorda efter en modell som var på modet åtminstone 10 år tidigare. Nordiska museet 16,344.

De svenska optikerna blevo allt mer och mer beroende av utlandets storindustri, och mycket litet förfärdigade de själva. Anmärkningsvärt är emellertid, att ett stort antal silverbrillor bevarats från 1800-talets första hälft, men de bära ej optikers firmamamn utan svenska guldsmeders stämplars, bild 13. Det är klumpiga men omsorgsfulla arbeten, med detaljer i uppbyggandet, som ofta äro ett tiotal år äldre än vad årsbokstaven angiver. Det är ju också helt naturligt, att landsortens guldsmeder icke hade möjlighet att följa finesserna och växlingarna i kontinentens glasögonmode. Dessutom var det väl just för att slippa skatta åt överdrifterna i glasögonmodet, som 1800-talets gamla herrar togo med sig sina urmodiga och trasiga Brillor till guldsmeden och beställde repliker av dem.

Guldsmedernas silverbrillor få bli sista etappen i denna korta översikt av glasögonens historia i Sverige. Gå vi längre, komma vi in i nutiden, en epok, under vilken den svenska optikens målsmän på ett hedrande sätt förstätt göra sig gällande i utvecklingen, men historien därom faller utanför ramen för denna studie.